

I Vikingarnas fotspår 2006

Nedanstående historiska berättelser handlar inledningsvis om de förhistoriska inbyggarna på de Britanska öarna samt de sedermera invaderande folkslagen, där nordiska folk får en särskild plats i berättelsen.

De första människorna kom från den europeiska kontinenten. De var jägar- och samlarfolk. Omkring 4500 år före vår tideräknings början finns de första spåren av neolitiska jordbrukare (yngre stenåldern), som kom från den europeiska kontinenten. De odlade säd och höll sig med boskap. De röjde stora arealer skog genom att bränna denna som då täckte stora delar av Skottland och skapade därmed hedlandskap som idag är typiska för Skottland. Lämningar från dem vid den tiden finns i Skottland och på Orkneyöarna i form av bl.a. stora gravkammare och stenkummel.

Kelterna - en indoeuropeisk folkstam härstammande från centrala Östeuropa och mindre Asien kom till Britannien i omgångar under 400-talet f.Kr. De kom att benämnas pikter på grund av deras tradition att bemåla kroppsdelar (tatuering?). I slutet av den förhistoriska perioden, strax före romarnas ankomst till England, bestod Skottland av ett flertal små samhällen bebodda av dessa krigiska stammar, som när de inte krigade mot varandra, ägnade sig åt jordbruk. De kom slutligen att duka under i konkurrensen med romarna och germanerna. Det återstod dock rester av dem i Bretagne i Frankrike, Irland, Wales, Skottland samt på Orkney- och Shetlandsöarna.

Den romerska perioden på Britanska öarna varade från år 43 till slutet av 300-talet. Men vad som kan vara intressant i detta sammanhang är att romarna inte var de första representanter för en kulturnation som upptäckt de Britanska öarna. Redan omkring år 330 f.Kr. seglade greken Pytheas från nuvarande Marseille runt Britannien. I sin reseberättelse nämner han en ö kallad Thule, vilken kan ha varit en av öarna tillhörande ögruppen Orkney. Han var förövrigt den förste från medelhavsområdet som sett och beskrivit midnattssolen.

Kejsar Hadrianus ville undvika ständiga anfall norrifrån och beordrade därför att man skulle bygga en stor försvarsmur över södra Skottland, från Wallsend on Tyne (Newcastle) till Bowness on Solway (Carlisle). Muren blev 4 m hög, 2,5 m bred och 118 km (80 romerska mil) lång. Muren benämnes Hadrianus mur. Ytterligare en försvarsmur kom att uppföras så småningom mitt i Skottland, d.s.k. Antoniska muren.

Det romerska väldet i Britannien bestod så länge som romarna själva ansåg sig ha tid och råd att avdela trupper till landets försvar d.v.s. till i slutet av 300-talet.

Anglosaxarna som var ett germanskt folk hade börjat invandra till England i omgångar och blev dominerande där på 300-talet, sedan romarna dragit sig tillbaka. Deras bosättning i England skedde i större omfattning i Wessex, västsaxarnas land, Sussex, sydsaxarnas land och i Middlesex, mellansaxarnas land.

De kom över havet!

I slutet på 700-talet dyker plötsligt ett folk som fick benämningen vikingar upp vid den Engelska kusten.

”De kom till kyrkan på Lindisfarne och ödelade allt med beklagansvärd plundring, trampade på de heliga platserna med orena fötter, undergrävde altarna och slet åt sig den heliga kyrkans alla skatter. Vissa av bröderna dödade de, några tog de till fånga; de flesta drev de bort nakna och hånade med smädelser, en del sänkte de i havet”.

Så beskriver munken Simeon av Durham det oväntade vikingaanfallet mot det fridfulla klostret Lindisfarne år 793, vilket brukar ses som inledningen på Vikingatiden. För lika plötsligt som detta anfall kom, lika plötsligt verkar alla slussar ha öppnats för folken i norr. Flotta efter flotta av framförallt danskar gick till anfall mot de engelska kusterna och räderna utsträcktes snart också till Frisland och det mäktiga Frankerriket.

Ovan i texten anges att vikingafrågan har ansetts gälla som en startpunkt för alla dessa attacker. Men sedan tidigare på 700-talet kan koloniseringen av Orkney- och Shetlandsöarna ha påbörjats. Norge var vid den tiden överbefolkat. De första som lämnade Norge var besvikna stormän och bönder som sökte nya områden att bosätta sig på. I början på 800-talet tog denna norska emigration fart ordentligt, i synnerhet som norske kungen Harald Hårfager Haldansson påbörjat en kamp för att sammanföra alla de små kungadömena i Norge till ett stort med sig själv som dess regent.

Mer om denna kolonisering återkommer längre fram i texten.

De anglosaxiska krönikorna som sammanställdes i slutet av 900-talet skildrar försvaret mot de danska inkräktarna och koloniserarna. Försvaret leddes av kungen av Wessex. De danska anfällen, man talade om den ”danska hären”, inträffade nästan varje år under perioden 800 – 1000 och ledde till att delar av Midlands, East Anglia och Northumberland besattes av danskarna. Men det var inte bara danskarna som ingick i dessa erövringståg. Bland andra deltog t.ex. Erik Blodyx Haraldsson, son till Harald Hårfager i Norge. Tillnamnet Blodyx hade han fått efter att ha dödat några av sina bröder. Han hade av den anledningen drivits i landsflykt av en broder och hamnat i York/Jorvik.

Erik Blodyx blev så småningom kung i Northumberland med säte i York. Erik gick inte så bra ihop med islänningen Egil Skallagrimsson och de två blev fiender redan i Norge. Denna händelse skildras i Egil Skallagrimssons saga. Erik Blodyx dog 953 som den siste nordiske kungen i York.

I York finns nu ett förnämligt museum, som ger en mycket god bild av vikingatiden i England.

Kung Edward av Wessex sökte under de första åren av 900-talet tillskansa sig makten över de områden som danskarna besatt. Edward lät bl.a. bygga ett borgsystem tvärs över södra England och fick därigenom en viss framgång i sina strävanden att återta territorium.

Mot slutet av 900-talet, omkring år 980, återupptog nordmännen sina anfall i brett upplagda krigsaktioner, som ledde till nordmännens erövring av England. Bland ledarna för dessa krigståg räknades den norske kungen Olof Tryggvarsson och danske kungen Sven Tveskägg, son till Harald Blåtand, i sin tur son till Gorm den gamle. De sistnämndas leverne finns nedtecknade på två runstenar i orten Jelling på Jylland.

Till slut erövrade således danskarna England och år 1016 erkände engelsmännen Knut den store, Sven Tveskäggs och Sigrid Storrådas son, som kung.

Den hedniske krigaren var nu även kung över England och antog kristendomen som sin religion. Han företog 1027 en resa till Rom med anledning av den tyske kejsaren Konrad II:s kröning till helig romersk kejsare. Knut mottogs där som jämlike bland jordens då mäktigaste män. Han passade även på att ingå avtal med kejsaren om den danska sydgränsen. Denna resa har därefter ansetts vara en pilgrimsresa, men av vad som synes ha varit resans anledning är det nog fråga mer om statsangelägenheter än pilgrimsresa.

Knut den store regerade som engelsk kung men behöll de nordiska legotrupperna i sin tjänst, d.s.k. hirdmännen. I hans hird ingick bl.a. Gunlaug Ormstunga under en tid. Hirdmännen avlönades med mynt ur de skatter Knut hade pålagt engelsmännen, d.s.k. danagälden.

Även svenska krigare ingick i hirden och avlönades på samma sätt. I Sverige beskrivs detta på ett antal runstenar. Grindastenen i Spelviks socken i Södermanland är en minnesvård över Gudvir, som "i England fick del i gälden"; det heter också att Gudvir även i Sachsland stormat borgar. På Kjulastenen i Södermanland kan vi läsa att Spjut, åt vilken stenen restes, "varit västerut, att han hade borg brutit och borgmän slagit; hans vikingafärder kände alla". Lakoniskt uttryckt!

Knut den store stod nu på höjden av sin makt. Han härskade 1028 över England, Danmark och Norge, sedan han hade kört bort kung Olov Haraldsson från den norska tronen. Olov hade visserligen återkommit till Norge 1030, men åter besegrats, denna gång av tröndska bönder.

Knut den store dog 1035 och efter hans bortgång inträffade en nästan omedelbar upplösningsprocess. Man kan tycka att ordspråket "Lätt fångat lätt förgånget" passar in väl på denna situation.

Nu delades nordsjöimperiet i tre delar. Sonen Hardaknut blev slutligen kung i England. Hans kungatid blev emellertid kort. Han dog 1042 och efterträddes av sin halvbroder Edvard Bekännaren, troligtvis utpekad som tronarvinge av Hardaknut själv.

Därmed var det slut med danska kungar på den engelska tronen.

Men än hade dock inte vikingatågen mot England helt och hållet upphört. Situationen i England förändrades på så sätt att kung Edvard Bekännaren dog sotdöden i Lunduna (London) i januari 1066 och enligt Sturlasson "jordades i Pålskyrkan. De heliga männen kallade honom helig".

En tvist om tronen uppstod, som det brukade göra mellan två bröder, söner till Jarlen Gudine Halvardsson, Tostig (Toste) och Harold. Gudine Jarl var den som i praktiken hade styrt över England under Edwards tid på tronen.

Enligt Snorre Sturlasson "vände Toste Jarl sin färd åt annat håll" och kom till Norge, där "han far till möte med kung Harald som då satt i Viken".

Tostig försökte påkalla Haralds hjälp att erövra kungatronen genom att provocera och smickra honom.

Vem var kung Harald i Norge? Han har gått till historien som den siste vikingakungen, en kraftfull symbolgestalt för slutfasen i en epok. Under tidig medeltid skrevs långa sagor och skaldedikter om hans bravader. Hans namn var Harald Sigurdsson, men är mer känd som Harald Hådråde. Han föddes omkring 1015 och var son till den norske småkungen Sigurd Syr i Ringerike. Ortsnamnet finns än i dag på en ort som ligger någon mil nordväst om Oslo. På orten finns lämningar från vikingatiden och ett museum om samma tid.

Sitt första fältslag upplevde Harald redan i femtonårsåldern. Då kämpade han vid sin halvbroder Olov Haraldssons sida i slaget vid Sticklestad den 29 juli 1030. Sticklestad ligger vid Trondheimsfjorden i Verdals kommun norr om Trondheim/Nidaros. Tillsammans försökte halvbröderna återvinna Norge, där Olov hade varit kung, men berövats kungakronan av Knut den store 1028 och fördrivits. Fienden, i huvudsak tröndska bönder, var dock för stark. Olov Haraldsson föll i slaget. Harald sårades men lyckades gömma sig och därefter fly mot Sverige.

Föga anade den flyende Harald när han hastade över fjällen mot Jämtland att den fallne halvbrodern några år senare skulle hållas för helig och bli Sankt Olov, Norges evige Konung. Olov "den digre", som han kallades, föll i strid och Olov "den Helige" uppstår!

Kung Olovs sista strid var emellertid inte något religionskrig. Hämndlust och hejdlöst vikingasinne var snarare hans drivkraft.

Under flykten från valplatsen vid Sticklestad genomkorsade Harald svearnas land. Förmodligen mötte han kung Anund Jakob i Sigtuna, den gamle sveakungen Olof Skötkonungs efterträdare.

Harald fortsatte raskt till Gårdarrike i Rusernas rike. Där härskade Jaroslav, storfurste till Könugård. Så kallade nordborna nuvarande Kiev. Jaroslav var den mäktigaste släktingen till Harald och var gift med Olof Skötkonungs dotter Ingegerd. Olov Haraldsson hade varit gift med hennes syster. Harald stannade i Könugård i ett par år. Därefter korsade han Svarta havet och anslöt sig till den tidens mest ryktbara främlingslegion, det bysantinska vöringsgardet. År 1034 finner vi honom i Konstantinopel eller Miklagård som soldat under kejsare Michael IV Paflagoniern. Som vöring där fick Harald säkert mycket att göra eftersom uppror hade utbrutit i riket och Michael hade att kämpa i årtal med att återställa det bysantinska väldet.

Det bysantinska riket var en kristen supermakt som förde krig på flera fronter. Nordiska stridsmän var alltså mycket välkomna! De isländska sagoförfattarna, särskilt Snorre Sturlasson, har skänkt oss utförliga skildringar av Haralds äventyr och bragder på och vid Medelhavet. Det är ställt bortom varje tvivel att Harald blev mer ansedd än flertalet av vöringarna i Bysans. Även bysantinska källor nämner hans fälttåg. Dessutom har vi gott om skaldedikter om honom, tillkomna under hans egen levnadstid.

Enligt en bysantinsk källa skall Harald ha medfört 500 nordiska krigare till Konstantinopel. Enligt samma källa sändes han först till Sicilien med uppdrag att försöka erövra ön från muslimerna. Skalden Tjodolv påstår att han erövrade 80 befästningar i Särkland, nordbornas benämning på muslimernas land. För sina insatser befordrades Harald till manglavites, en hederstitel för vöringar/soldater.

På våren 1041 tycks Harald ha befunnit sig på det syditalienska fastlandet för att bekämpa upproriska normander. Samma år skickades han till Balkan för att kuva ett bulgariskt uppror. Tjodolv ger honom rent av tillnamnet "bulgardödaren".

Harald blev efter kejsar Michael IV:s död 1041 indragen i några tronföljdsstridigheter vid det kejserliga hovet, men lyckades fly norrut i hemlighet. Han flydde tillbaka till Jaroslav, som gav honom sin dotter Elisaveta till hustru.

År 1045 var han åter i Norden. Med sig förde han en myckenhet silver. Haralds brorson Magnus Olovsson, son till den döde Olov Haraldsson, hade lyckats bli kung i både Norge och Danmark. Harald slöt förbund med Magnus, vilken accepterade att Harald togs till norsk medkonung, mot att Harald delade med sig av sitt silver.

Den unge Magnus avled 1047, utan manlig avkomma. Harald blev nu ensam kung över Norge, men hade ambitioner att erövra Danmark. Enligt skalderna förde Harald erövringskrig i Danmark varje sommar i många år. Men slutligen accepterade han att sluta fred med motståndaren kung Sven Estridsson i Danmark år 1064.

Det var således i den situationen som Tostig Jarl hade inlett sina försök att få Harald Hårdråde, som han numera kallades, att ge sig in i en konflikt med kung Harold Godwinsson i England.

Tostig Jarl lyckades i sitt uppsåt och Harald Hårdråde började planera för att själv bli kung i England. Han kunde åberopa arvsanspråk där. Brorsonen Magnus och den danskengelska kungen Hardeknut hade nämligen långt tidigare slutit avtal om att ärva varandra riken. Nu var både Magnus och Hardeknut döda och den engelska tronen, som innehafts av Edward Bekännaren hade tillfallit Harold Godwinsson. Harald beslöt sig för att hävda sina tronanspråk och att i det syftet invadera England.

Harald Hårdråde inledde genomförandet av sin plan genom att samla sin flotta och här på de då norska öarna Orkney och begav sig därifrån i september 1066 söderut med hjälp dels från Skottland, dels från

den landsflyktige Tostig Jarl. Med nordanvind i seglen seglade nu Harald Hårdråde söderut längs Skottlands och Englands östkust följd av, efter vad det påstås, en flotta på över 300 skepp. Denna flotta gick in genom Humber och ankrade upp i floden Ouse. Därifrån trängde den norska hären direkt fram mot York. Efter ett segerrikt slag vid Fullford alldeles söder om York den 20 september återvände Harald Hårdråde till sin flotta efter att ha träffat vissa avtal med yorkborna, som i viss mån sympatiserade med norrmanerna, om hjälp vid hans kommande försök att erövra England. Harald begärde gisslan från alla håll, som vikingarna plögade göra i liknande situationer och han slog läger för att ta emot denna gisslan på en plats vid namn Stamford Bridge, ett tiotal kilometer öster om York. Härtill åtgick några dagar.,

Men Harold Godwinson låg sannerligen inte på latsidan. Underrättad om norrmanernas agerande och uppehållsort ryckte han fram med den engelska hären i ilmarsch söderifrån. I hären ingick även hästburna soldater, vilket vid den tiden inte var vanligt i fältslag. Detta kavalleriinslag skulle också visa sig ha betydelse för engelsmännens taktik i striden mot norrmanerna. Den engelska hären nådde det obefästa York redan den 24 september, övernattade där och överföll oväntat dagen därpå den norska hären vid Stamford Bridge. Det var en väl genomförd överraskningsmanöver med ett för norrmanerna nytt inslag av anfallande hästburna soldater som gav Harold en fullständig seger. Harald Hårdråde föll under slaget tillsammans med sin inspiratör och vapenbroder Tostig Jarl.

Harald Hårdrådes son Olov Kyrre måste sluta fred och ge sig hem med resterna av hären under ed om att aldrig någonsin åter anfälla England.

Harold Godwinson fick emellertid blott kortvarig glädje av sin seger. Redan tre dagar senare företog hertig Vilhelm av Normandie sin ödesdigra landstigning i sydengland.

Med högsta fart gick Harold emot inkräktaren med sin här som stridit bara några dagar tidigare mot norrmanerna vid Stamford Bridge. Det världsberömda slaget vid Hastings ägde rum den 14 oktober 1066.

Harold föll i detta slag och the Conquest var därmed, om inte fullbordad så dock avgörande inlett. Det är nog inte helt fel att anta att Harald Hårdrådes misslyckade invasion fick världshistoriska följder genom att den sannolikt påverkade de engelska stridskrafterna negativt när det gäller stridsförmågan.

Segeberren vid Hastings Vilhelm av Normandie, som gick till historien som Vilhelm Erövraren, var ättling i femte led till Rollo eller "Gånge Rolf", vikingahövdingen som enligt normandiska källor hade fått trakten kring Seines nedre lopp i förläning av Karl den enfaldige mot att han försvarade landet mot angrepp från andra vikingar.

Slaget vid Hastings finns förevigat på d.s.k. Bayeuxtapeten, som finns till beskådande i den franska staden Bayeux.

Den norske kungen Harald Sigurdsson gick till historien som Harald Hårdråde – den siste vikingakungen.

De samtida beskrivningar vi har av nordbornas beteende i form av upplevda attacker och härjningar under vikingatiden finns alla i utländska källor och den bild de ger påminner för det mesta om skildringen av attacken mot Lindisfarne; vilda barbarer som med stor grymhet planerar och dödar människorna där de far fram. Men de utländska källorna tiger för det mesta om hur nordborna själva såg på dessa händelser. De säger inte heller någonting om vad det var för förhållanden i de nordiska länderna som låg bakom denna samtidiga explosion av härfärder, som skulle komma att fortsätta under ett par sekler.

Redan på den romerska tiden skrev Publius Cornelius Tacitus år 98 om hur germanerna såg striden och våldet som de enda medlen att vinna verklig ära och aktning. Förhärskandet av striden och den ära som man kan uppnå genom våld och dödande de är drag som återfinns i många tidiga kulturer. Den grekiske historikern Herodotos (458- 124 f.Kr.) berättar att de unga persiska adelsmännen endast fick lära sig tre saker: att rida, skjuta med båge och tala sanning. Bland flera så kallade naturfolk från nordamerikanska indianer till papuanerna på Nya Guinea ansågs det att ju flera skalper eller huvuden som kunde uppvisas desto större aktning och respekt åtnjöt man.

Denna människans benägenhet för direkt våldsförhärskande är i dagens västerländska samhälle synligt mest bland våldsbenäga subkulturer längst ned på samhällsskalan. Men i äldre tider bevarades stridssituationen inom de gamla ätter som bildade samhällets övre skikt. För vårt vidkommande behöver vi inte gå längre tillbaka i tiden än till 1800-talet för att finna att den militära banan var den mest hedrande för en adelsman.

Nere i Europa hade germanernas våldstraditioner till viss del mildrats genom det romerska inflytandet och framväxten av de kristna sederna. Men under vikingatiden i Norden levde de kvar i såväl religion som seder och det var främst de gamla ätterna som upprätthöll de ärofulla krigiska traditionerna från sina förfäder.

Och låt oss se närmare på ättens betydelse och konungens makt. Vi tar då som utgångspunkt den fornisländska, kanske i någon mån keltiskt/irländskt präglade eddadikten Rígsthula (sången om Ríg). Guden Heimdall kallade sig Ríg och kom vandrande till människorna och besöker i tur och ordning trälens boning, odalmannens hall och stormannen – Jarlens sal. Det är osäkert när och var dikten skrevs; dateringarna sträcker sig från 800- till 1200-talet.

Dikten tar upp ståndens olika levnadssätt, matordning och är kulturhistoriskt mycket intressant. Samhällsklasserna som skildras i dikten kan anses överensstämma väl med de slutsatser som kan dras, t.ex. ur funna fornlämningar runt omkring i Mälardalen.

En idealbild av stammen ges i Rígsthulas prisande strofer, bland annat i följande skildring av stormannen:

”Han slungade spjutet, svängde skölden, sporrade hästen och högg med svärdet, väckte strid och blodade valplatsen, fällde fienden och stred för land”.

När de nordiska länderna var indelade i småriken eller hövdingdömen av ett landskaps omfattning eller mindre fanns det hela tiden möjligheter att öka sin ära och egendom genom att kämpa för någon framstående hövding eller kung i strider mot andra småriken på nära håll. När dessa småriken började förenas till större, då t.ex. hela Mälardalsområdet knöts allt starkare till uppsalakungarna, gavs inte längre samma möjligheter. Ett annat exempel är den norske kungen Harald Hårfagres strävan efter maktkoncentration i Norge.

Det fanns emellertid fortfarande ett stort behov för de gamla stormannaätterna att få sin ställning gentemot den växande konkurrensen mellan ätterna och bondebefolkningen bekräftad. Detta kunde man göra genom att starta krigståg mot länder längre bort, där det dessutom fanns betydligt större rikedomar än i Norden.

Vikingatågen kan mot den bakgrunden i själva verket ses som ett tecken på att de många stammarna och smårikerna i Norden nu strävade efter att bilda nya och större maktområden utanför de traditionella gränserna.

När historieskrivarna i England och nere på kontinenten präntade ned vad de fått veta om nordbornas härjningar längs Nordsjöns och Engelska kanalens kuster gav de inte alltid klara uppgifter om varifrån angriparna kom – "Nordmän", "Hedniska sjörövare", "askomanner" och liknande beteckningar är många gånger den enda identifikationen som ges. Men ofta sägs det att det rör sig om "Daner" och det var också danerna som tillsammans med norrmännen hade de bästa geografiska förutsättningarna för att segla i dessa vatten. För svearnas del var det områdena på andra sidan Östersjön som låg närmast till hands för handel och att genom attacker tillägna sig, även om dessa områden inte var lika välmående och tätbefolkade som de västliga.

Men visst förekom det att svenska unga män, som beskrivits ovan i texten, ville skaffa sig berömmelse och rikedom i västerviking. Snorre Sturlasson säger i sin Edda att dessa unga män var vad man kallade drängar, d.v.s. unga män utan egen jord som ville skaffa sig ära och rikedom. Det fanns s.k. kungsdrängar som tjänade hövdingar och andra som tjänade mäktiga män eller bönder. "Drängar kallas tappra män som håller på att skaffa sig en bättre ställning", förtydligade Snorre Sturlasson.

För att förstå nordmännens härjningar och grymheter enligt de måttstockar vi i våra dagar tillämpar, bör man även ta del av deras religion och uppfattning om gudarna i Asgård.

Oden är huvudguden. En praktfull, demonisk, skräckinjagande, sadistisk gestalt. Besatt av en allt förtärande längtan efter visdom offerar han sitt ena öga, hänger sig själv i trädet Ygdrasil för att få kunskap. Han är obarmhärtig, nyckfull, hjärtlös, krigens och de fallnas gud. Han äger det träffsäkra spjutet Gungner, smitt av dvärgen Brokk, och den åttafotade snabba hästen Sleipner. Han vaktades av sina två vargar och får nyheter från alla håll genom sina två korpar, Hugin och Munin. Det är han som finner runorna och känner deras makt. Han uppenbarar sig på valplatsen för de dödsvidga, som högre enögd gestalt svept i fotsid mantel. Oden är också skaldernas gud, han råder över den mystiska hänförelse och själens raseri. Han är en gud för storfolk, en aristokrat och en farlig gud! Hans klienter bland människorna är kungar, jarlar, hövdingar, trollkarlar och diktare.

Den som faller i Odens namn förs av valkyriorna till Valhall och inlemmas där i Odens oöverskådliga krigarskara, enhärjarna, de evigt kämpande och återuppstående stridsmän som skall bistå Oden när Ragnarök kommer. För att nå sina mål drar sig Oden inte för något, inte för svek, list och löftesbrott.

DET var nordmännens store gud, allfadern och idealet för en krigare och erövrare och det som präglade vikingens syn på erövrarens offer. Osökt kommer man här att tänka på Egil Skallagrimsson. Han är en historisk person och levde på 900-talet. Egil personifierade det fornnordiska krigarlynnet. Han var bärsärk och dyrkade Oden. Han tålde inte någon oförrätt och var snar till hämnd.

Om nordens människors dagliga levnadssätt, om deras syn på vardagslivet, om deras erfarenheter på gott och ont vet vi inte mycket. Men det är inte orimligt att anta att vikingatidens tänkesätt avspeglas i vissa delar av den norröna litteraturen, i eddadiktningen och i de isländska sagorna. Man kan nog hysa uppfattningen att t.ex. visdomsdikten Havamal, "Den höges sång" motsvarar vad den erfarne människan från senare vikingatiden har samlat av levnadsvisdom och livserfarenhet. I Havamal ställs man inför en rad betraktelser, råd och förmaningar – än cyniska, än snusförnuftiga, än ironiskt färgade eller hånfulla, än varmt välmenande – som tillsammans visar upp en vardagsvärld som man gärna tror motsvarar vikingarnas verklighet. Här nedan ges ett exempel ur Havamals diktverk.

"Fänaden dör, fränder dö, själv dör du likaledes, ett vet jag som aldrig dör: domen som fälls om den döde"

Alltså säger dessa visdomsregler, lär av livet och ta det som det nu en gång är, bättre levande än död. Men var inte naiv, se dig väl för. Sätt värde på vänskap och visa det själv utan svek, det lönar sig.

Så mentalt rustade, så funkade reste de ut mot fjärran kuster för att öka ättens ära och rikedom i jord och guld.

Denna berättelse fortsätter med en berättelse om några andra kuster i väst som kanske till och med tilldrog sig nyfikenhet något tidigare än de engelska, nämligen öarna Orkney och Shetland samt norra Skottland med Hebriderna.

Enligt Orknöjarlens saga som skrevs på Island i början av 1200-talet benämndes öarna Orknö respektive Hjaltland.

Redan i slutet av 700-talet kan koloniseringen av Orkney och Shetland ha påbörjats. Norge var vid den tiden överbefolkat. De första som tog konsekvenserna av detta var bönderna som lämnade Norge och sökte nya områden att bosätta sig på. De lämnade Norge och seglade västerut och påbörjade en kolonisering av öarna. På 800-talet tog den norska emigrationen fart ordentligt i synnerhet sedan kung Harald Halvdansson, benämnd Harald Hårfager, (c:a 860-933) påbörjat sin kamp för att sammanföra alla de små kunga- och hövdingdömena i Norge till ett konungarike med Harald som dess regent. Enligt Snorre Sturlassons Heimskringla var han tio vintrar, när han blev kung.

De utvandrade från Norge tog sig före att börja göra räder även mot sitt forna hemland, där dessa vikingar eller inkräktare plundrade och dödade befolkningen. Enligt Orknöjarlarnas saga belöt sig Harald för att bestraffa dessa vikingar och for en sommar västerut med sin flotta för att straffa dessa fiender som han inte längre kunde tåla efter deras härjningar i Norge om somrarna och som höll till på Orknöja och Hjaltland om vintrarna. Harald intog Orknöarna, Hjaltland och Söderöarna. Till och med Man lade han under sig och lade bygden öde. Han utkämpade många strider och erövrade land så långt västerut som ingen norsk kung sedan har nått.

Begreppet viking som används ovan betyder i den isländska sagan pirater eller sjörövare. Ordet användes inte i isländskan om andra nordbor, t.ex. dem som koloniserade öarna i västerhavet. I engelskspråklig litteratur användes benämningen vikings utan åtskillnad om nordbor.

När kung Harald Hårfager vände tillbaka till Norge gav han sin förtrogne vän Jarl Rognvald av Möre styret över Orkneyöarna som sonbot (gottgörelse) för att dennes son stupat under striderna, men Rognvald gav sin bror Sigurd Eysteinnsson, som varit Haralds stävman (sjöman med plats i fören av skeppet och i rang närmast under befälet ombord), styret över Orkney. Därmed fick Orkney sin förste norske Jarl. Han kom att gå till historien som Sigurd den mäktige.

Vid tiden för norrmännens ankomst var kelterna eller som de kallades, pikterna öarnas invånare sedan 400-talet f.Kr. De hade inrättat sig på öarna och till sitt försvar byggt stora befästa torn av sten, så kallade Brocher. Dessa fanns på flera platser i Skottland och på Orkney och Shetland.

Vad som hände med pikterna på öarna vid och efter nordbornas ankomst är höljt i dunkel. Säkerligen kom de i strid med nykomlingarna och ursprungsbefolkningen fick underkasta sig de nya öborna från Norge och blev en folkgrupp längst ned i den sociala hierarkin. Dock verkar äktenskap ha skett mellan dem och nordborna, då arkeologiska utgrävningar har visat på en blandkultur med norsk arkitektur och keltiska hushållsföremål.

Vid denna tidpunkt för ankomsten till öarna var nordborna inte kristnade, vilket däremot pikterna var sedan 500-talet genom klosterbrödernas på den hebridiska lilla ön Iona försorg.

Orkney- och Shetlandsöarna kom att innehas av norska och sedermera danska unionskungar i 600 år!

År 872 blev Orkney huvudsäte för de norska besittningarna i Västerhavet och härifrån gav man sig iväg på handelsfärder och plundringståg till angränsande områden Hebriderna, Isle of Man. Island samt

England. Deras kanske främsta kvarleva på Orkney är den stora St. Magnuskatedralen i huvudorten Kirkwal. Katedralen började byggas år 1137 och står nu som ett monument över norrmännens långa era.

I samband med den norska koloniseringen av öarna och delar av Skottland infördes den nordiska kulturen med eller utan hjälp av våld och lever delvis kvar än i dag. Tydligast kan spåras i Ortsnamn och i den årliga "Up-Helly-Aa-festen" i Lervik på Shetland, då man bl.a. bränner ett vikingaskepp symboliskt. En del av befolkningen kan även tala norska. Vid ett besök på de två öarna Orkney och Shetland i början på 2000-talet kunde min hustru Ulla och jag konstatera att dagens invånare på de båda öarna fortfarande har mycket goda förbindelser med Norge och att de sistnämnda gärna besöker öarna, en hel del i egen segel- eller motorbåt. Vårt besök sammanföll med firandet av norskt 17de majfirande, med sedvanligt 17de majtåg genom Kirkwal. I tåget deltog ett stort antal ditresta norskebor och även några svenskar, bl.a. Ulla och jag. Högtidstalet dagen till ära hölls av en norsk minister på kyrkvallen vid St. Magnuskatedralen.

Befolkningen på Shetlandsöarna å sin sida var mycket aktiva under andra världskriget genom att hjälpa och stödja den norska motståndsrörelsen som sägs ha haft en bas på ön. Bevis på detta visas på ett museum i Lerwick.

År 1380 kom Norge med biländer under den danska kronan, vilket försvagade de Norska kontakterna med Orkney och Shetland samt övriga erövrade landområden i väst, t.ex. delar av Skottland. Genom Hansan fick tyska handelsintressen ett avgörande inflytande i det tidigare så mäktiga riket.

År 1448 blev en tysk greve kung över Danmark och ett par år senare även Norge. Han antog namnet Kristian I. Kristian förde en expansiv utrikespolitik som blev mycket kostsam. Hans krav på högre skatter ledde till uppror i Sverige. Sverige hade genom Kalmarunionen fått Kristian I som kung under åren 1457 – 1464. Upproret ledde till att Karl Knutsson åter blev kung 1464. Efter dennes död försökte Kristian åter lägga Sverige under sig, men besegrades under slaget vid Brunkeberg 1471.

För att förbättra sin ekonomi hade Kristian kontaktat den skottske kungen, som han hade stora fordringar hos. Denne hade sedan 1426 vägrat betala den årliga avgiften till den norske kungen som avtalats 1266, då Hebriderna och Isle of Man övergick i skottsk ägo. Kraven avvisades dock av Skottland. Kriget mot Sverige band trupper och resurser i så stor omfattning att Kristian inte vågade riskera en öppen konflikt med Skottland. Han försökte då istället att gifta bort sin dotter Margareta med den skottske tronföljaren. Sedan denne avlidit avbröts de förhandlingarna som påbörjats 1460, men togs åter upp åtta år senare med den nye regenten Jakob III och ett avtal träffades om giftermål.

Man kom överens om att fordringarna för Hebriderna och Isle of Man skulle avskrivas och att den årliga avgiften skulle upphöra. Kristian förband sig att i morgongåva för sin dotter erlagga 60000 floriner. Kontant betalades 10000 floriner och resterande belopp fick Kristian tillgång till genom att pantsätta Orkneyöarna hos den skottske kungen.

Vid giftermålet 1469 mellan Jakob III och prinsessan Margareta pantsattes även Shetlandsöarna för 8000 floriner.

Efter giftermålet och överenskommelsen med skottarna kunde Kristian nu koncentrera sig på att stärka sin ställning i Norden. Eftersom öarna pantsattes hade han möjlighet att återfå dem så snart hans ekonomi förbättrats eller låta sina efterföljare på Danmarks tron lösa in dem igen.

Det norska riksrådet hade emellertid inte samtyckt till pantsättningarna och motståndet mot fördraget var länge starkt i Norge. I sina kungaförsäkringar lovade tillträdande dansk- norska monarker ännu i

mitten av 1700-talet att verka för att lösa panterna för Orkney och Shetland och återföreina dem med det Norska riket.

När öarna övergick i skottsk förvaltning avtalades det att nordisk lag och rätt också i fortsättningen skulle gälla samt att inga förändringar skulle vidtas i öarnas styrelse och förvaltning. Skottarna höll dock inte länge alla delar av överenskommelsen. Jarlen över Orkney avlägsnades omedelbart och öarna lades direkt under kungligt styre. År 1471 deklarerade det skottiska departementet ensidigt att öarna var en del av Skottland. Norsk lag gällde dock fram till i början på 1600-talet.

De danska kungarna löste aldrig in panterna och det finns forskare som hävdar att Norges kung fortfarande har formell rätt att göra detta och återföreina Orkney och Shetland med det gamla moderlandet.

Slutligen skall nämnas något om källorna som finns rörande vikingatiden som anses vara tidsperioden mellan åren 800 och 1050 . Det finns få skriftliga källor avseende denna nordiska forntidshistoria. Här ned anges några.

- Den romerske Publius Cornelius Tacitus skrev om de skinnklädda primitiva germanerna redan år 98.
- Omkring år 200 kom runskriften till Skandinavien. Vi har runstenar som redogör för människoöden och arvsförhållanden. Den urnordiska futharken bestod av 24 runor medan vikingatidens futhark bestod av 16.
- Det fornengelska eposet Beowulf daterat kring år 750 har bevarats i en handskrift från 1000-talet. Det redogör för diffusa händelser i en forntid, men anses av många historieforskare skildra en del verkliga händelser i Norden, bl.a. i Sverige/Gotland enligt Bo Gräslund, professor emeritus i arkeologi, som har författat boken Beowulfkvädet, Den nordiska bakgrunden. Boken utkom 20018.
- Adam av Bremen, en tysk kyrkoman och historieskrivare, skriver omkring 1070 om det forntida Skandinavien. En av hans uppgiftslämnare var den danske kungen Sven Estridsson.
- Den äldre poetiska Eddan är en samling dikter om fornnordiska gudar och hjältar som ger oss en god inblick i den nordiska hednatidens gudstro och världsåskådning.
- Snorre Sturlassons Yngre Edda skrevs kring 1220 som en lärobok i skaldekonst. Han författade även Norges Konungasagor (Heimskringla). Ynglingasaga kallas den inledande delen av hans kungasagor, som till stor del handlar om sveakungarna. Snorre anses ha använt prästen Are Torgilsson Frode(s) (den vise) uppgifter. Are T Fr var född 1068.
- I Danmark har vi Saxo Grammatiticus från 1200-talet som har skrivit om Danernas bedrifter. Hans skrift Gesta Danorum handlar om Danmarks forntid fram till 1180-talet.
- I Nestorskrönikan från 1100-talet finns uppgifter om vår östliga historia och är en berättelse om Svearna och deras ättlingar i Rus, det vikingatida Ryssland.
- I de isländska sagorna får vi veta hur det gick till i väst , t.ex. Gunlaug Ormtungas tjänst i den engelske kungens hird. Ett annat exempel är Egil Skallagrimssons saga.
- De medeltida lagarna ger en fingervisning om hur samhällets rättsväsende var uppbyggt även under förkristen tid.
- Den bysantinska källan logos nuthete tikos (vishetsord) angående Harald Hårdråde.
- Den muslimske Ibn Fadlans reseberättelse i vilken han beskriver mötet med svenskättade vikingar i rusernas områden.

Lars G. Myrberg